

Bir Sosyal Dışlanma Fotoğrafı*

-Engelli Bireylerin Toplumla Bütünleştirilmesine Yönelik Tespit, Bilgilendirme ve Veri Tabanı Oluşturma Çalışması (ÖZVERİ-Malatya) Projesi Araştırma Sonuçları-

- Sos. Hiz. Uzm. Mahmut ÖZBULUT**
- Arş. Gör. Özge ÖZGÜR SAYAR***

Öz

Engelli bireylerin toplumla bütünleştirilmesine yönelik tespit, bilgilendirme ve veri tabanı oluşturma çalışması (ÖZVERİ) projesi Malatya'da engelli bireylerin sistematik tespitine ve bilgilendirmesine yönelik ortak çalışma anlayışını gerçekleştirmiştir. Projenin alt faaliyetlerinden ve çıktılarında biri de "Malatya'da Yaşayan Engellilerin ve Ailelerinin Demografik, Ekonomik ve Psiko-Sosyal Durumları Araştırması"dır. Araştırma, engelli bireylerin demografik tespitinin yanında onların psiko-sosyal ve ekonomik özelliklerini tespit etmeyi amaçlayan çalışmanın bir ürünüdür. Bu makalede ÖZVERİ projesi ve bu proje çerçevesinde gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarının bir kısmına yer verilmiş ve engellilerin toplumla bütünleşmesinde planlama çalışmalarına ilişkin somut bir uygulama önerisi sunulmak istenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Engelliler, toplumla bütünleşme, sosyal dışlanma, veri tabanı.

Abstract

The Project of The Study of Determination, Edification and Constitution of Data Base for The Social Inclusion/Integration of Disabled People (ÖZVERİ) Project has carried out a cooperative practice conception towards systematic determination and edification of disabled people in Malatya. One of the sub-activities and outputs of the project is the "Research of Demographic, Economic and Psychosocial Conditions of Disabled People and Their Families". The research is the product of the study which aimed not only aims to determine demographic characteristics but also economic and psychosocial characteristics of disabled people and their families. In this article, the Project of ÖZVERİ and some of the results of the research that carried out within this project have been placed. This article is thought to present a concrete practice suggestion for the planning process of the social integration/inclusion of disabled people.

Key Words: People with disabilities, social integration/inclusion, social exclusion, data base.

(*) Bu makale, AB ve DPT tarafından desteklenen ÖZVERİ projesinin bilimsel faaliyeti olan araştırma sonuçlarının bir kısmını içermektedir.

(**) Sosyal Hizmet Uzmanı (80. Yıl ÇOGEM-Malatya) - Malatya ÖZVERİ Projesi Koordinatörü.

(***) Araştırma Görevlisi (H.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü) - Malatya ÖZVERİ Projesi Danışmanı.

1. Giriş

Engellilik alanında yapılan çalışmalarda sosyal boyutun ihmal edilerek, yalnızca tıbbi boyuttan bakılmış olması, engelli insanların “farklı” oldukları yolundaki anlayışın yerleşmesinde önemli bir rol oynamış, böylece bütünleşmeden çok, farklılıkları öne çıkararak geçici, anlık çözümlere odaklanılmıştır. Şüphesiz, engellilerin farklılıklarının bilincinde olunması; onların engel durumlarına ilişkin ihtiyaçların belirlenmesi ve bu yönde hizmet geliştirilmesinde önemli bir faktördür. Ancak, engelli bireylerin ihtiyaçları yalnızca tıbbi ve fiziksel düzenlemelerle ilgili boyutları değil en az bunun kadar sosyal ve psikolojik boyutları da içermektedir. Oysa bu boyut sıklıkla göz ardı edilmektedir. Engellilere yönelik önyargılı ve ayrımcı tutumlar ve fırsat eşitsizliği de bu durumu güçlendirmiştir. Engelliler, toplumun dezavantajlı kesimlerindedir. Dezavantajlı gruplara yapılan yatırımlar, ülkenin gelişmişlik düzeyini göstermektedir. Son yıllarda ülkemizde engellilerin yaşam koşullarının geliştirilmesi amacıyla gerek hukuki gerekse de ekonomik anlamda ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Ancak yaşam koşullarının iyileştirilmesi yönünde yapılacak çalışmalara temel oluşturacak somut bilgi ve veri eksikliği bulunmaktadır. Engelli Bireylerin Toplumla Bütünleştirilmesine Yönelik Tespit, Bilgilendirme ve Veri Tabanı Oluşturma Çalışması (ÖZVERİ) projesi Malatya’da engelli bireylerin sistematik tespitine ve bilgilendirmesine yönelik ortak çalışma anlayışını gerçekleştiren ilk çalışmadır. ÖZVERİ projesi ile oluşturulan veritabanı ile engellilik alanında önceliklerin tespiti ve yapılacak yatırımların daha kolay planlanması, daha az kaynakla daha çok engelli grubuna hizmet sunulması ve planlamanın aşağıdan yukarıya yapılması esas alınmıştır. Projenin alt faaliyetlerinden ve çıktılarından biri de “Malatya’da Yaşayan Engellilerin ve Ailelerinin Demografik, Ekonomik ve Psiko-Sosyal Durumları Araştırması”dır. Araştırma, engelli bireylerin demografik tespitinin yanında onların psiko-sosyal ve ekonomik özelliklerini

tespit etmeyi amaçlayan çalışmanın bir ürünüdür. Araştırma, ÖZVERİ projesinin bir alt faaliyeti ve bilimsel bir çıktısı olarak düşünülmektedir. Makalede bu araştırmanın sonuçlarının bir kısmına yer verilmiştir.

2. Malatya-ÖZVERİ Projesinin Temel Düşüncesi ve Amaçları

Projenin temel hareket noktası; Malatya ilinde engelliliği nitelik ve nicelik olarak ortaya çıkaracak herhangi bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Engellilik alanında yerel düzeyde sunulacak hizmetleri planlayan, koordine eden ve politika oluşturan herhangi bir kurum ve kuruluş da bulunmamaktadır. Bu alandaki hizmetlerin hangi kriterlere göre sunulacağı da belirlenmemiştir. Ancak ortaya çıkan ihtiyaçlar, merkezden planlamalar doğrultusunda yapılan yatırımlarla karşılanmaya çalışılmıştır. Bu proje ile oluşturulan Malatya engelliler veritabanı ile engellilik alanında önceliklerin tespiti ve yapılacak yatırımların daha kolay planlanması, daha az kaynakla daha çok engelli grubuna hizmet sunulması amaçlanmıştır. Dolayısıyla engellilik alanında yapılacak yatırımlar, engellileri topluma kazandırırken onların, sosyal ve üretken bireyler olmaları yolundaki çalışmalarını da içerecektir. Bu sayede mesleki rehabilitasyon ve istihdam planlamaları da yapılabilecek ve engellilere hizmet veren kamu kurumları, belediyeler, özel sektör kuruluşları ve sivil toplum örgütlerine engelli bilgileri hızlı ve doğru bir şekilde aktarılacaktır. Bu proje ile engelliliğin yaygınlığı, nedenleri, demografik bilgileri ayrıntılı olarak elde edilmiştir. Engellilere hizmet veren kurumlardan, engelli bireylerin ne şekilde yararlandığı ve kaçının yararlandığı ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte; engelli bireylerin toplumla bütünleşmesini gerçekleştirmek, yaşadıkları yerleri, okul çağında bulunup da okula devam edemeyenleri belirlemek gibi konularda da veri desteği sağlamıştır. Projenin önemli bileşenlerinden biri de veri tabanı oluşturma sırasında gerçekleştirilen ev ziyaretlerinde en-

gelli birey ve ailelerinin engelli hakları ve sunulan hizmetler konusunda bilgilendirilmesi olmuştur. Hazırlanan broşür ve bilgilendirme kitapçıkları yoluyla gerçekleşen bilgilendirme çalışmalarında, ailelerle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Projenin, aynı konuda ya da başka sosyal sorunlarla ilgili konularda benzer çalışmaların yapılmasında örnek teşkil edeceği düşünülmektedir. “Sistematiik kayıt tutma” ve “veri tabanı” oluşturmaının yanında “projeli çalışmaya” ilişkin deneyim yetersizliği bu tür çalışmaların şimdiye kadar etkin biçimde kurulamamasına neden olmuştur. Bu tür çalışmaların artmasıyla alanda çalışan diğer meslek elemanlarının da benzer çalışmalar konusunda cesaretlenmesi ve güven kazanmasının sağlanacağı, projenin bu anlamda yol açıcı ve yol gösterici olacağı da düşünülmektedir. Projenin, istihdam yaratma ve verimlilik artışı üzerinde de etkili olacağı düşünülmektedir. Başta, daha önce de belirtildiği gibi proje ekibinin deneyimli ve alanda bilgili meslek elemanları olarak yetişmesi ve topluma kazandırılması söz konusudur. Bu da şüphesiz verimliliği olumlu yönde etkileyecektir. Bunun yanı sıra hedef grup olan engelli bireylere yönelik veri tabanı temel alınarak belirlenecek politikalar, istihdam planlamalarını da içerecektir. Bilgilendirilen engelli bireylerin, politikalarla desteklenmesi ve istihdamı da içerecek biçimde toplumla bütünleşmelerinin sağlanması projenin uzun vadede çıktıları arasında görülmektedir.

Malatya İl Özel İdaresi tarafından yürütölen ÖZVERİ projesi 30.11.2006 tarihinde faaliyete geçmiştir. Genel amacı, engelli bireyleri hakları ve hizmetler konusunda bilgilendirmek ve engellilerin sosyal, ekonomik ve demografik özelliklerini tespit ederek bu alanda sunulacak hizmetlere ve belirlenecek politikalara katkıda bulunmak olan projenin hedef grubu “Malatya ilinde yaşayan tüm engelliler ve aileleri” dir. ÖZVERİ, bu genel amacın yanı sıra; Engellilerin sosyo-ekonomik, demografik özellik-

lerini tespit ederken onları sahip oldukları haklar ve ulaşabilecekleri hizmetler konusunda bilgilendirmek; Engellilerin durumunu ortaya koyarak bu alanda sunulacak hizmet akışını, öncelikli ihtiyaçları, izlenecek yol ve yöntemlerin belirlenmesini sağlamak; Engellileri topluma kazandırırken onların sosyal, üretken ve bağımsız bireyler olmaları yolunda mesleki rehabilitasyon ve istihdam planlamaları yapmayı planlayan kamu kurumları, yerel yönetimler, özel sektör kuruluşları ve sivil toplum örgütlerine engelli bilgilerinin hızlı ve doğru bir şekilde aktarılması sağlamak; İlgili kamu kurumları ile STK'lar arasında koordinasyon ve işbirliği sağlanmasına katkıda bulunmak olarak ifade edilebilecek özel amaçları da gerçekleştirmek üzere yola çıkmıştır.

3. Projenin Etkileri

Projenin hedef grupları üzerindeki etkilerini “tespit ve kayıt sistemi” ile “bilgilendirme” olarak ele almak mümkündür; Birinci etki “tespit ve kayıt sistemi”ne yöneliktir. Engelli bireylerin farklılıklarını (sosyal, ekonomik, demografik) ele alan soru formunun uygulanmasıyla etkin hizmet sunumunun gerçekleşmesine yardımcı olacak “veri tabanı”nın oluşumu sağlanacaktır. Bundan sonraki süreçte bu projenin başlattığı kayıt sisteminin sistematiik bir biçimde devam ettirilecek olması bu grupların belirlenmesinde, ihtiyaç tespitinde, politikaların belirlenmesinde ve uygulama/hizmetlerin götürölmesinde önemli bir etkiye sahip olacaktır. Politikaların ve planlamaların bu veri tabanının esas alınarak gerçekleştirilmesi engelli bireylerin toplumsal yaşama katılım ve istihdam olanaklarının uzun vadede artırılmasını sağlayacaktır. Kurumlar arası işbirliği ve “eşgüdüm” sağlanması, nitelikli iş gücünün yaratılması bu etkinin doğal ve önemli sonuçlarıdır. İkinci etki ise “bilgilendirme”ye yöneliktir. Engelli bireyler, dezavantajlı gruplar arasında sayılmaktadır. Engelli bireylerin toplumla bütünleşmelerini sağlayacak haklar ve hizmetler konusunda bilgi sahibi

olmama durumu, bu dezavantajlı pozisyonu daha da pekiştirmektedir. Bu nedenle, bu projede engelli bireylerin sahip oldukları haklar ve ulaşabilecekleri kurum/kuruluş ve hizmetler hakkında bilgilendirilmesine ayrı bir önem verilmiştir. Bu bilgilendirme, konu ile ilgili eğitim almış proje çalışanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Engelli bireylerin hakları konusunda bilinçlendirilmesi, var olan hizmetler hakkında bilgilendirilmesi, kendileri için planlanan konularda karar alma süreçlerine katılımı ilk adım olacaktır. Diğer faaliyetlerle (web sitesi, bilgilendirme toplantıları gibi) desteklenen bu süreç, engelli bireylerin kendi kaderini tayin etme ve her alanda pasif değil “aktif” katılımcılar olmalarını destekleyici niteliktedir. Nihai amaç, engelli bireylerin politika belirlemede söz sahibi olmasıdır. Şüphesiz, bunun için öncelikle sağlıklı bir bilgilendirme süreci yaşanmalıdır. Engellilik, sadece engelli insanın kendisi için değil, aynı zamanda aile ve çevresi için de önemlidir. Engelli çocuğun gelişme süreci içerisinde, eğitim ile bilgileri zamanında, doğru ve basit olarak alabilmesi, aile içinde engelli bir çocuğa sahip olmanın getirdiği psiko-sosyal sorunların ilerlemeden çözülebilmesi için, ailenin engellilik, engelli hakları ve yararlanabileceği hizmetler hakkında bilgisinin yeterli olması gerekmektedir.

4. Özveri Projesi - Malatya’da Yaşayan Engellilerin Ve Ailelerinin Demografik, Ekonomik ve Psiko-Sosyal Durumları – Araştırması

Bu araştırma, bir önceki bölümde genel hatlarıyla aktarılan Malatya ÖZVERİ proje faaliyetlerinden ve çıktılarından olan ve engelli bireylerin demografik tespitinin yanında onların psiko-sosyal ve ekonomik özelliklerini tespit etmeyi amaçlayan çalışmanın bir ürünüdür. Araştırma, ÖZVERİ projesinin bir alt faaliyeti ve bilimsel bir çıktısı olarak düşünülmektedir. Bu makalede araştırma sonuçlarının bir kısmına yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Sorunsalı ve Amacı

Temelde engelli veri tabanı oluşturma ve engelli bireylerle ailelerini engelli hakları ve sunulan hizmetler konusunda bilgilendirme amacıyla yola çıkılan ÖZVERİ projesi çerçevesinde engelli bireylerin psiko-sosyal ve ekonomik özelliklerinin araştırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Engelli bir çocuğun aileye katılımı, farklı duygusal tepkileri de beraberinde getirir. Engelli çocuğun doğumundan yetişkinlik dönemine kadar geçen süreçte yaşanan sorunlar, normal gelişim gösteren çocuklar için karşılaşılan sorunlardan çok farklıdır. Engelli bir bireyle yaşamaya uyum sağlama, bakıma ayrılan zaman ve maddi giderler, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığı, eğitim, iş sahibi olma ile ilgili sorunları aileye yoğun kaygılar getirmektedir. Engelli bir çocuğa sahip olma, aile sisteminde olumsuz etkilere yol açabilmektedir. Aileleri olumsuz yönde etkileyebilen bu faktörler ailedeki engelli bireye yönelik tutum ve davranışları da etkilemektedir. Oysa engellilerin becerileri ve yetenekleri oranında topluma katkıda bulunabilmesi; onu kabul eden, gelişimine destek olan, toplumla bütünleşme gereksinimlerine cevap verebilen bir aile ortamı ve sosyal çevrenin varlığına bağlıdır. Özelde Malatya, genelde ise ülkemizde yaşayan engellilerin önemli bir kısmının yetersiz beslenme, yetiştirme, gelişme, eğitim olanaqları olduğu ve toplumsal katılımın yetersiz olduğu bilinmektedir. Engellilerin yaşadıkları yerleşim bölgeleri, yerleşim yerleri, aile yapıları, toplumsal çevreleri, hizmet kuruluşlarının düzeyi, yaşam kaliteleri açısından önemli farklılıklar göstermektedir. Yerleşim bölgesine ve tipine özgü koşullar, ekonomik, sosyal ve kültürel özellikler, engelliliğin yarattığı engelleri aşmada farklı bakışlar, değer, tutum ve davranışlar doğurmaktadır. Yerleşim bölgesinin sosyo-ekonomik koşulları, sosyo-kültürel ilişkileri ve sosyo-politik yaklaşımları yapısal farklılıklar taşımaktadır. “ Kentte ve kırdan engelli olmak “ yaşam koşulları yönünden eşit olmayan düzeyleri ortaya çıkarmaktadır (Cılga, 2001). Engelli bireylerin

toplumla bütünleşmesinde engelli bireylerin ve ailelerinin psiko-sosyal ve ekonomik durumları son derece önemli bir yere sahiptir. ÖZVERİ projesinin gerçekleştiği Malatya ilinde engelli bireylere ilişkin demografik bilgi eksikliğinin yanı sıra psiko-sosyal ve ekonomik faktörlere ilişkin bilgi de yetersiz düzeydedir. Bu nedenle bu *araştırmanın temel sorunsalı*; Malatya’da yaşayan engellilerin ve ailelerinin demografik, psiko-sosyal ve ekonomik durumlarının yeterince bilinmemesidir. *Araştırmanın temel amacı* ise Malatya’da yaşayan engellilerin ve ailelerinin demografik, psiko-sosyal ve ekonomik durumlarının ortaya çıkarılmasıdır. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Engelli bireylerin ve ailelerinin sosyo-demografik özellikleri nasıldır?
- Engelli bireylerin ve ailelerinin ekonomik özellikleri nasıldır?
- Engelli bireylerin engellilik nedenleri nelerdir?
- Engelli birey ve ailesinin sosyal destek türleri nelerdir?

4.2. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada temel olarak kullanılan araştırma modeli “tarama modeli”dir. Tarama modelleri “geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenilen şey vardır ve oradadır. Önemli olan onu uygun bir şekilde gözlemleyip belirleyebilmektir” (Karasar, 1991 : 77). Bu çalışmada da engelli birey ve ailelerinin demografik, psiko-sosyal ve ekonomik özellikleri, kendi ortamlarında araştırılmaya ve aktarılmaya çalışılmıştır.

4.3. Çalışma Evreni

Araştırmanın çalışma evrenini Malatya’da yaşayan engelli bireyler ve aileleri oluşturmaktadır. Araştırmada engelli birey ve ailelerine ulaşmada Malatya-ÖZVERİ projesi ile oluşturulan veri tabanından faydalanılmıştır. Toplam 2106 engelli bireyin kayıtlı olduğu veri tabanından rasgele örnekleme yoluyla 1717 hane seçilmiştir. Adres tespiti yapılan engelli bireylerin hanelerine ziyaretler yapılmıştır. Dolayısıyla görüşme formu uygulaması engelli bireylerin kendi yaşam alanlarında gerçekleştirilmiştir. Hanelere yapılan ziyaretlerde engelli bireyler ve aile üyeleriyle ayrı ayrı bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiş; her bir görüşme ortalama olarak 30 dakika sürmüştür. Engelli bireylerin yanıt veremeyeceği durumlarda aile üyesinden bilgi alınmıştır. Her haneden ortalama iki aile üyesiyle görüşülmüştür.

4.4. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı araştırmacılar tarafından literatür bilgisi ve alan gözlemleri ışığında hazırlanan görüşme formudur. Görüşme formu, alan uygulaması öncesinde Projeden bilgi almak üzere başvuran engelli birey ve ailelerine uygulanarak ön deneme gerçekleştirilmiştir. Böylece anlaşılmayan sorular düzeltilmiş, ihtiyaç duyulan sorular eklenmiştir. Araştırmada kullanılan görüşme formu 52 sorudan oluşmakta ve sosyo-demografik, psiko-sosyal, ekonomik özellikler ile sosyal ve profesyonel destek düzeyini anlamaya yönelik veri toplama amaçlamaktadır.

4.5. Veri Toplama Süreci

Genel amacı engelli bireyleri hakları ve hizmetler konusunda bilgilendirmek ve engellilerin sosyal, ekonomik ve demografik özelliklerini tespit ederek bu alanda sunulacak hizmetlere ve belirlenecek politikalara katkıda bulunmak olan Proje, Malatya’da engelli bireylerin sistematik tespitine

ve bilgilendirilmelerine yönelik olarak ortak çalışma anlayışı ile gerçekleştirilen ilk çalışmadır. Projenin etkililiğinin artırılması için ortak ve eşgüdüm içinde çalışılması en önemli özelliğidir. Bu nedenle Proje kurumlararası sürekli işbirliğini, değerlendirme ve ekip çalışmalarını gerektirmiştir. Bu ilkeler dahilinde yapılan çalışmaların, engellilik alanında başlatılacak hizmetler ve belirlenecek politikalarla ilgili karar alma süreçlerine olumlu katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Proje başlangıcından bu yana gerçekleştirilen proje faaliyetleri kısaca şöyle özetlenebilir:

- Malatya’da farklı alanlarda engellilere hizmet sunan İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, İl Sağlık Müdürlüğü ve İl Millî Eğitim Müdürlüğü’ne ait kayıtlar incelenmiştir. Elde edilen verilerden proje veri tabanı oluşturulmasında yararlanılmıştır.
- Alanda deneyimli meslek elemanlarının da görüşü alınarak temel bilgileri elde edecek iki tür bilgi tespit formu hazırlanmıştır. Birinci form ile temel bilgilerin, ikinci form ile daha derinlemesine bilgi toplanması amaçlanmıştır.
- Projenin uygulanmasına Malatya il merkezinde başlanmıştır. Bu amaçla Malatya merkez mahalleleri 12 bölgeye ayrılmıştır. 81 mahalle muhtarı ile toplantılar yapılmıştır. Yerel yöneticiler olarak muhtarlar, projeyi çok önemli bulmuş ve mahallelerinde bulunan engelli adreslerini liste halinde proje görevlilerine teslim etmişlerdir. Mahallelerdeki uygulama çalışmalarına bu listelerdeki adreslerden başlanmıştır. Yerel liderlerin desteğini almak genelde tüm sosyal çalışmalarda özelden de bu proje için son derece önemli bir konudur.
- İl merkezi dışında, merkez köy ve beldelerde de uygulama yapılmıştır. Bu bölgelerde de muhtarlarla görüşülmüş ve alınan adreslerin tamamı ziyaret edilmiştir.
- Proje kapsamında engellilerin demografik, sosyal, kültürel, ekonomik durumlarını tespit edecek ayrıntılı bilgi tespit formu engellilerin ikametlerinde meslek elemanlarınca doldurulmuştur. Veri tabanına esas teşkil edecek bilgiler bu çalışma ile elde edilmiştir.
- Meslek elemanları tarafından engelli bireylere ve ailelerine bilgi tespit formunun uygulanması sırasında bilgilendirme çalışmaları yapılmıştır. Bilgilendirme çalışmaları sözel ve bilgilendirme materyallerinin (bilgilendirme broşürü ve kitapçığı) dağıtımı yoluyla gerçekleştirilmiştir.
- Bilgi tespit formları uygulandıktan sonra elde edilen veriler, hazırlanan yazılım programına aktarılmıştır. Programa toplam 2106 engelli bireyin verileri kaydedilmiştir.
- Proje faaliyetlerinden biri de engellilik alanında kamuda ve özel sektörde çalışan meslek gruplarına yönelik (Sosyal Hizmet Uzmanı, Hemşire, Psikolog, Psikolojik Danışman, Özel Eğitim Öğretmeni, Hemşire gibi) eğitim çalışması yapmaktır. Bu faaliyet doğrultusunda “Engelli Ailelerine Yaklaşım” konulu eğitim semineri düzenlenmiştir. Bu seminer toplam 102 katılımcı ile 20.Ekim.2007 tarihinde gerçekleştirilmiştir.
- Proje kapsamında yerel yöneticileri bilgilendirme amacıyla biri il merkezi ve üçü de ilçelerde olmak üzere dört toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılara muhtarlar, okul idarecileri ve diğer ilgili kişiler katılmıştır.
- Malatya İli Merkez İlçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV), Malatya’da hizmet sunan önemli sosyal hizmet kuruluşlarından birisidir. Projenin her aşamasında SYDV çalışanlarının Proje çalışmalarına katkı verecek deneyimlerinden yararlanılmıştır. Proje uygulaması sonucunda sosyal ve ekonomik seviyesi düşük olduğu tespit edilen engelli ve ailelerinin, SYDV

aracılığıyla desteklenmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır.

- Proje kapsamında İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, İl Sağlık Müdürlüğü, İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Malatya Belediyesi ve SYDV ile görüşmeler yapılmıştır. Bu kurumlar hizmet alanları ile ilgili konularda her türlü desteği vereceklerini bildirmişlerdir. İşbirliği ve uzlaşmaya dönük bu ilişki biçimi projeyi olumlu yönde etkilemiştir. Ayrıca Malatya Valiliği Projeyi çok önemsemiş, projenin uygulama süreci hakkında İl Valiliği'ne düzenli olarak bilgi sunulmuştur.
- Projenin hedef grubu olan engelliler ve toplumun diğer kesimlerinden gelen geribildirimler proje ekibine güç vermiş, Projenin etkililiğine ilişkin duygu ve düşüncelerini güçlendirmiştir. Bir izlenim olarak özellikle yoksul ve yardıma ihtiyacı olan engelli bireyler ve ailelerinin unutulmadıkları için teşekkürlerini ifade etmeleri çarpıcıdır. Bir çaba göstererek adreslerine ve en nihayetinde kendilerine ulaşılmış olması, engelli bireyler ve ailelerinin unutulmadıklarına dair inançlarını güçlendirmiştir. Bunun dışında muhtarlar da projeyi olumlu karşılamıştır. Meslek elemanları ve projeden haberdar olan toplumun diğer kesimleri de büyük ve önemli bir ihtiyacın karşılanacağını ifade ederek destek vermeye hazır olduklarını söylemişlerdir. Tüm bunlar proje ekibi için motive edici unsurlar olmuştur.
- Hedef grubun yanında Projenin olumlu çıktılarından biri Projenin yürütülmesinden sorumlu Proje ekibinin bilgi ve deneyimidir. Proje ekibi, bu alanda kazandığı eğitim ve tecrübe yoluyla bundan sonraki çalışmalarda da rol üstlenecektir.
- Projenin, amaç ve hedefleri doğrultusunda başlatmış olduğu faaliyetler, İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü bünyesinde devam ettirilebilecektir.

Sonuç olarak, aynı çalışmanın Malatya ilinde sürdürülmesi ve başka illerde başlatılması ile engelli bireylerin sistemli biçimde kayıt altında bulunması ve onların toplumla bütünleşmeleri için gerçekleştirilecek her tür faaliyetin etkin biçimde planlanması sağlanacaktır.

- Proje, aynı konuda ya da başka sosyal sorunlarla ilgili konularda benzer çalışmaların yapılmasında örnek teşkil edecektir. Bu tür çalışmaların artmasıyla alanda çalışan diğer meslek elemanlarının da benzer çalışmaları planlayacakları ve uygulayacakları beklenmektedir. Bu Projenin bu anlamda yol açıcı ve yol gösterici olacağı da düşünülmektedir.

Projenin, istihdam yaratma ve verimlilik artışı üzerinde de etkili olacağı düşünülmektedir. Hedef grup olan engelli bireylere yönelik veri tabanı temel alınarak belirlenecek politikalar, istihdam planlamalarını da içerecektir. Bilgilendirilen engelli bireylerin, politikalarla desteklenmesi ve istihdamı da içerecek biçimde toplumla bütünleşmelerinin sağlanması Projenin uzun vadede çıktıkları arasında görülmektedir.

Araştırmanın veri toplama aşaması Temmuz-Kasım 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Veriler, örnekleme dâhil edilen ailelerle yüz yüze görüşme yoluyla toplanmıştır. Görüşmeler, adres tespiti ve hazırlık çalışmalarının ardından iki saha sorumlusu proje çalışanı ve üniversitelerin sosyoloji bölümü mezunu yedi anketör tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 30-40 dakika sürmüştür. Projenin veri tabanı oluşturma çalışmasında; muhtarlıklar, hastaneler, sağlık ocakları, okullar, rehabilitasyon merkezleri, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı gibi engellilere ulaşılabilir birçok kaynaktan yararlanılmış, bu kurum ve kuruluşlarla işbirliğine geçilmiştir. Projenin araştırma faaliyeti için de bu adres sistemi kullanılmıştır. Malatya ili merkez mahalleri, köy ve bucakları olmak üzere bölgelere ayrılmış, saha

ekipleri küçük gruplar halinde tespit edilen adreslerde soru kâğıdı uygulamasını gerçekleştirmiştir.

4.6. Verilerin İşlenmesi, Çözümlemesi ve Yorumlanması

Araştırmanın saha uygulamasının bitiminde toplam 1717 engelli birey ve ailesinden toplanan veriler, hazırlanan yönerge çerçevesinde “SPSS Versiyon 11.5 (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı” aracılığıyla bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bulgular sayı ve % ile yorumlanmıştır.

4.7. Araştırmanın Bulguları ve Yorumu

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular dört başlık altında ele alınarak yorumlanmıştır. Bu baş-

lıkların birincisi; engelli bireylerin sosyo-demografik özelliklerine, ikincisi; Engelli bireylerin ve ailelerinin ekonomik özelliklerine, üçüncüsü; engelli bireylerin engellilik nedenlerine; dördüncüsü ise engelli birey ve ailesinin sosyal destek sistemlerine ilişkin çizelge ve yorumları kapsamaktadır.

4.7.1. Engelli Bireylerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Bu başlık altında engelli bireylerin sosyal ve demografik özelliklerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 1: Yaş Dağılımı

Yaş	Sayı	%
0-19 yaş arası	705	41
20-41 yaş arası	645	37,6
42 yaş ve üzeri	367	21,4
Toplam	1717	100,0

Çizelge 1’de görüldüğü gibi araştırmaya dahil olan engelli bireylerin yaş dağılımı geniş bir aralığa sahiptir. Oransal olarak bakıldığında 42 yaşa kadarki yaş grubundaki bireylerin daha büyük bir orana sahip olduğu gözlenmektedir. Bunun en temel nedeni, engelli bireylere daha çok Rehberlik

ve Araştırma merkezlerinin kayıtlarından ulaşılmış olması ve bu kayıtların da eğitim almakta olan engelli bireylere ait olmasından kaynaklanmıştır.

Aşağıda araştırmaya dahil olan engelli bireylerin cinsiyet dağılımı verilmiştir:

Çizelge 2: Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	%
Erkek	1023	59,6
Kadın	694	40,4
Toplam	1717	100,0

Çizelge 2’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan engellilerin %59.6’sı erkek, %40.4’ü ise kadındır. Oranlar birbirine yakın olmakla birlikte erkeklerin oranının daha fazla olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanlar Cinsiyet bakımından heterojen bir gruptur. DİE ve ÖZİDA (2004)’nın Türkiye çapındaki araştırmasında engelli erkeklerin genel nüfusa oranının % 11.10, kadın engellilerin genel nüfusa oranının ise %13.45 olduğu bulunmuştur. Bu araştırmada ise kadın nüfusunun erkeklerden belirgin biçimde düşük olduğu görülmektedir. Bu farklılığın toplumsal cinsiyet faktörüyle ilişkili olarak, engellilere yönelik hizmetlerden erkeklerin daha fazla yararlandığı ve/veya erkek engellilerin toplum tarafından daha fazla fark edilir ve bilinir olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü, araştırmanın katılımcısı olan engelli birey ve ailelerine, engellilere hizmet sunan kurum ve kuruluşların kayıtları ile mahalle muhtarlıklarından alınan bilgiler yoluyla ulaşılmıştır. Bu bulgular, genel engelli nüfus içindeki engelli kadınların sayısı da düşünüldüğünde; hem hizmetlerden yararlanma hem de toplumda “görünür” olma bakımından toplumsal cinsiyet faktörünün başka bir ifadeyle “kadın olma”nın getirdiği ikincillik durumunu düşündürmektedir.

Engel Türü

Araştırmaya katılan engelli bireylerin yarıya yakını (%47.9) zihinsel engellidir. Ruhsal-duygusal özür ve süreğen hastalıkların toplam yüzdesi (%37) ikinci sırayı almıştır. Engel gruplarının dağılımında üçüncü sırayı ortopedik engelliler (%28.9) almaktadır. Engelli grupları arasında görme (%7.5) ve işitme (%10.7) engelliler daha düşük sayıya sahiptirler. Bu sonuçlar, DİE ve ÖZİDA’nın 2002’de yaptığı Türkiye Engelliler Araştırmasıyla (DİE ve ÖZİDA, 2004) benzer niteliktedir. Ancak bu araştırmada zihinsel engellilerin oranı diğerlerinden önemli düzeyde farklı çıkmıştır. Bu duruma, Projeye temel teşkil eden veri kaynaklarının daha çok İl Millî Eğitim Müdürlüğü ve İl Sosyal Hizmetler

Müdürlüğü olmasının yol açtığı düşünülmektedir. Çünkü, zihinsel engellilere yönelik rehabilitasyon hizmetleri ülkemizde oldukça artmış ve kayıt sistemleri de güncellenmiştir.

Aile Tipi

Araştırmaya katılan engelli bireylerin büyük çoğunluğu (%77.1) çekirdek aile iken % 16’sı geleneksel geniş ailedir. Ülkemizde 1950’lerden bu yana geniş aileden çekirdek aileye geçiş süreci yaşanmaktadır. Bu sürecin etkisi bu araştırmada da göze çarpmaktadır. Engelli aileleri içinde boşanma sonucu parçalanmış ailelerin oranı %6.9 olarak bulunmuştur. Boşanma oranlarının hızlı artışı, sosyo-ekonomik ve kültürel yapının değişmesiyle açıklanmaktadır. Engelli bireylerle ilişkilendirildiğinde parçalanmış bir ailede olmanın hem engelli birey hem de aile açısından farklı dinamikleri barındırdığı düşünülebilir. Bu dinamiklere sorumluluğun paylaşımı, psikolojik ve duygusal örüntüler, ekonomik faktörler örnek olarak verilebilir. Parçalanmış ailede tüm bu süreçler daha hassas ve karmaşık bir karar verme ve uygulama sürecini beraberinde getirmektedir. Bunun yanı sıra engelli bir çocuğa sahip olmak da evlilik ilişkilerinin bozulmasını ve boşanma sonucunu da doğurabilmektedir. Lonsdale (1978. Akt: Duman, 1995), engelli çocuğa sahip ailelerin %55’inin evlilik ilişkilerinin bozulma nedenini engelli bir çocuğa sahip olmak olarak açıklamış ve bu ailelerde engelli çocuğa sahip olmanın kaygı ve endişeyi artırdığını bulmuştur. Telford ve Sawey (1981. Akt: Işıkhana, 2005) yaptığı araştırmada zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerde boşanma ve eşlerden birinin evi terk etmesi durumlarının daha fazla yaşandığını bulmuştur.

Ebeveyn Durumu

Araştırmaya katılan engelli bireylerin büyük çoğunluğunun ebeveynlerinin her ikisi de hayattadır (%72.3). Ebeveynlerinin her ikisinin de hayatta olmadığı engellilerin oranı ise %13.5tir. Sadece

annenin ya da sadece babanın hayatta olduğu engellilerin oranı %13.7'dir. Aile desteğinin engelli bireyin yaşam kalitesine olan etkisi düşünüldüğünde anne ya da babanın ya da her ikisinin birden hayatta olmadığı ailelerde engelli bireyin ihtiyaçlarını karşılamanın çok daha zor olacağı düşünülebilir. Backman (1983. Akt: Duman, 1995) engelli çocuğu olan ailelerdeki stresin en önemli demografik değişkeninin ana babanın medeni durumu olduğunu, yalnız annelerin eşi olan annelere göre daha stresli olduğunu bulmuştur.

Babanın Eğitim Durumu

Engelli bireylerin babalarının arasında ilkökul mezunu olanların oranı %33.6, okur yazar olmayanların oranı % 28.7, okur yazar olmayanların oranı ise %17.9'dur. Araştırma bulguları ülkemizde eğitimle ilgili genel durumu da yansıtmakla birlikte okur-yazar olmayanların oranının (%28.7) oldukça yüksek olması düşündürücüdür. Düşük bir eğitim düzeyine sahip olma, engelli bireyin özür durumu ve özür durumunun süreçleriyle ilgili konularda yetersiz bilgi sahibi olmayı da beraberinde getirebilecektir.

Annenin Eğitim Durumu

Engelli bireylerin annelerinin arasında okur yazar olmayanların oranı %52.1, ilkökul mezunu olanların oranı % 26.3, okur yazar olanların oranı ise %14.6'dır. Bu sonuçlara bakıldığında annelerin tamamına yakını (%93) oldukça düşük eğitim düzeyine sahiptir. Üniversite mezunlarının oranı ise oldukça düşüktür (%0.8). Araştırma bulguları arasında annelerin yarısından fazlasının (%52. 1) okur-yazar olmaması önemli bir sonuçtur. Daha önce yapılan araştırmalarda da annelerin eğitim durumu düşük çıkmasına karşın okur-yazar olmayanların oranının bu derece yüksek olması beklenenin üzerinde bir sonuçtur. Gökcan (1999) yaptığı araştırmada engelli annelerinin büyük çoğunluğunun ilkökul mezunu olduğunu saptamıştır. Bu sonuç,

eğitim düzeyi arasındaki farkın kırsal ve kentsel yaşam alanları arasındaki gelişmişlik farkından kaynaklandığını düşündürmektedir. Eğitim seviyesinin azımsanmayacak ölçüde düşük olması engelliliğin önemli nedenlerinden birinin eğitimsizlik ya da bilgi ve bilinç eksikliği olduğu bilgisini adeta doğrular niteliktedir. Bunun yanı sıra engelli çocuğun bakımı ve eğitimini genel olarak annelerin daha fazla üstlendiği düşünüldüğünde politika ve program geliştirmede bu boyutun üzerinde önemle durulması gerektiği açıktır.

Babanın Mesleği

Engelli bireylerin babalarının önemli bir kısmı işsizdir (%33.9). Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) üçer aylık dönemler itibarıyla her ay açıkladığı Hane halkı İşgücü Anketinin, 'Mayıs-Haziran-Temmuz 2007' dönemini kapsayan 'Haziran 2007' sonuçlarına göre, bu dönemde işgücüne katılım oranı yüzde 49,3, İşsizlik oranı kentlerde yüzde 11,1, kırsal kesimde yüzde 5,5'tir. ILO'nun verilerine göre ise gelişmiş ekonomilerde ve Avrupa'da işsizlik oranı %7.2 ve tüm dünyada %6.1'dir (ILO, 2005). Araştırma bulgularına göre engellilerin babalarının işsizlik oranı dünyanın ve ülkemizin işsizlik oranlarından oldukça yüksektir. Engelli bir bireyle yaşamının yarattığı olumsuz ve zorlayıcı psiko-sosyal sorunlar da düşünüldüğünde işsizliğin tüm bu etkilerin daha güçlü hissedilmesinde ve ailelerin başa çıkma kapasitelerini düşürmede olumsuz etki yaratacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Annenin Mesleği

Engelli bireylerin annelerinin neredeyse tamamı (%96.7) ev hanımıdır. Annelerin mesleğine ilişkin bu bulgular Türkiye'deki genel profile yakındır. Bu bulgu Duman (1995), Gökcan (1999) ve Işıkhhan (2005)'in araştırmalarında bulunduğu engelli çocukların annelerinin büyük bir kısmının ev hanımı olduğu bulgusuyla örtüşmektedir.

Engellinin Eğitim Durumu

Araştırmaya katılan engellilerin büyük bir kısmı (%38.3) herhangi bir eğitim kurumuna devam etmemektedir. Yine engellilerin önemli bir kısmı (%30.9) eğitimlerine rehabilitasyon merkezlerinden özel eğitim alarak devam etmektedir. Engellilerin önemli bir kısmının rehabilitasyon merkezlerinden özel eğitim alıyor olması, devlet tarafından desteklenen özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin son yıllarda sayıca fazlalaşması ve tanıtıma verdikleri önemin bir sonucudur. Yapılan görüşmelerde, rehabilitasyon ve eğitim merkezlerinin ulaşım için araç sağlama, aile danışmanlığı gibi hizmetlerinin ailelerin çocuklarını bu merkezlere yönlendirmede etkili bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak engellilerin eğitiminin yalnızca özel eğitimle sınırlı kalmaması gerektiği, onların da engelli olmayanlar gibi normal bir eğitime dahil olmaları ve eğitim ortamının atmosferini yaşamaları gerektiği düşünülmektedir. Hem engelli hem de engelli olmayanların birlikte eğitim aldığı kaynaştırma eğitiminin yanı sıra, engellilerin özel durumları ve ihtiyaçları göz önüne alınarak yapılmış karma okullara da ihtiyaç olduğu açıktır. Bu

tür okullara birkaç örnek bulunmaktadır. Ancak bu okulların yaygınlaştırılması ve engellilerin eğitim sistemine dâhil edilmesi önemli bir ihtiyaç olarak göze çarpmaktadır.

Engelli Bireyin Eğitime Devam Etmeme Nedeni

Araştırmaya katılan engellilerin oldukça önemli bir kısmı (%55.3) sahip oldukları özür nedeniyle herhangi bir eğitim kurumuna devam etmemektedir. Bir önceki çizelgenin yorumunda belirtildiği gibi engelli bireylerin eğitime devam edememesindeki en büyük etken anne ve babaların özür durumuna ve engellilerin eğitimine ilişkin yetersiz bilgi sahibi olması ve ülkemizde engellilerin eğitim olanaklarının son derece sınırlı olmasıdır. Bu konuda yapılacak çalışmalarda bilgilendirme ve bilinçlendirmenin yanı sıra olanakların ve alt yapının hazırlanmasına da hız verilmelidir.

4.7.2. Ekonomik Özelliklere İlişkin Bulgular

Bu başlık altında engelli bireylerin ve ailelerinin ekonomik durumlarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 3: Engelli Bireyin Çalışma Durumu

Çalışma durumu	Sayı	%
Çalışıyor	43	2,5
Çalışmıyor	1674	97,5
Toplam	1717	100,0

Çizelge 3'de görüldüğü gibi engelli bireylerin son derece az bir kısmı (%2.5) herhangi bir işte çalışmaktadır. Engelli bireylerin tamamına yakını (%97.5) herhangi bir işte çalışmamaktadır. Bayer ve Piyal (1998: 23), istihdam yaratma çabalarının amacının en yeteneklilere iş bulmak değil, insanlara yeteneklerine göre iş bulmak, giderek insanların

çalışma yeteneklerini üretim alanının gereksinimleriyle bütünleştirebilecekleri bir biçimde geliştirmek olduğunu belirtmiştir. Engellilerin toplumla bütünleşmelerinin en önemli fırsatı ve göstergesi istihdam sürecine katılımlarıdır. En önemli fırsattır, çünkü üreten insan paylaşır ve dahil olur. Aynı zamanda bir göstergedir, çünkü üretim ve paylaşım

alanında olamayan bireylerin toplumla bütünleştiğini söylemek gerçekçi bir değerlendirme olmayacaktır. Bu nedenle engellilerin yetenekleri ölçüsünde üretim sürecine katılmaları için istihdam politikalarının düzenlenmesi önemli bir ön koşuldur.

Engelli Bireyin Bağlı Olduğu Sosyal Güvenlik Kurumu

Engelli bireylerin sosyal güvencelerinin büyük oranda SSK (%37) ve yeşil kart (%38.8) olduğu görülmektedir. Hiçbir sosyal güvencesi olmayanların oranı ise %8.4 olup önemli bir oranı karşılamaktadır. Hiçbir sosyal güvencesi olmayanların bakım ve sağlıkla ilgili profesyonel bir yardım almadığı, daha çok aile ve yakın çevrenin yardımlarıyla ihtiyaçlarını karşıladığı anlaşılmaktadır. Araştırma sırasında hiç sosyal güvencesi olmayanlara, diğer bilgilendirmenin yanı sıra yeşil kart çıkartılması konusunda da yardımcı olunmuştur.

Engelli Bireyin Yaşadığı Konut Türü

Engelli bireylerin yarıdan fazlası (%53.9) müstakil betonarme evde yaşamaktadır. Müstakil kerpiç evde oturanların oranı ise %14.4'tür. Bu konutların "gecekondu" olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla araştırmaya katılan engellilerin büyük çoğunluğunun (%68.3) gecekondu, kenar mahallelerde ya

da kırsal kesimde yaşadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yaşanılan konutlar büyük ölçüde sağlıklı, elverişsiz konutlardır. Apartman dairesinde oturan engellilerin oranı ise %31.7'dir.

Konutun Kime Ait Olduğu

İkamet edilen konutlar çoğunlukla kendisine (%48.1) ya da bir yakınına (15.4) aittir. Dolayısıyla kira ödenmemektedir. Daha önce de belirtildiği gibi konutlar büyük oranda gecekondu, kenar mahallelerde ya da kırsal kesimde yer almaktadır. Ailelerin ekonomik koşullarının elverişsizliği yaşanan konut türünden de açık bir şekilde görülebilmektedir.

Çizelge 4'de görüldüğü gibi ailelerin tamamına yakını (%91.7) 700 TL ve altında gelire sahiptir. Asgari Gıda Harcaması (Açlık Sınırı) 4 kişilik bir ailenin asgari mutfak giderlerini kapsamaktadır. Açlık sınırı, çalışan, eşi, (0-6) ve (6-15) yaş gruplarından iki çocuğun Dünya Sağlık Örgütü'nün belirlediği asgari kalori miktarı dikkate alınarak tespit edilmiştir. Buna göre 2007 Nisan ayında 4 kişilik bir ailenin tüketmesi zorunlu olan gıdalar için harcaması gereken tutar 616,41 TL olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla araştırmaya katılan engelli bireyler ve ailelerinin tamamına yakını açlık sınırının altında bir gelire yaşamını sürdürmektedir. Çizelgeden

Çizelge 4: Ailenin Aylık Ortalama Geliri

Ailenin aylık ortalama geliri	Sayı	%
400 TL ve altı	875	51,0
401-700 TL	699	40,7
701-1000 TL	117	6,8
1001-1400 TL	20	1,2
1401 TL ve üzeri	6	0,3
Toplam	1717	100,0

de anlaşılacağı üzere engelli bireylerin ailelerinin aylık ortalama geliri en fazla 1.400 TL'dir. 4 Kişilik bir ailenin Asgari Geçim Haddi (Yoksulluk Sınırı) gıda, giyim, sağlık, barınma ve eğitim başta olmak üzere, vazgeçilmesi mümkün olmayan 14 zorunlu harcama kalıpları esas alınarak belirlenmiştir. Buna göre **2007 Nisan** ayında 4 kişilik bir ailenin asgari şartlarda geçinebilmesi için harcaması gereken tutar 1.864,93 TL olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla araştırmaya katılan engelli birey ve ailelerinin tamamı yoksulluk sınırının çok altında yaşamlarını sürdürmektedir. Engelliliğin önlenmesinde, engellilerin yaşam kalitesinin yükseltilme-

sinde ve dolayısıyla engellilerin toplumla bütünleşmesinin sağlanmasında yoksulluk sorununun çözümlenmesi son derece önemli bir yere sahiptir. Ayrıca fiziksel, zihinsel ya da psikolojik her tür özür yoksulları çok daha ağır etkilemektedir. Yoksulluğun engelli birey ve aileleri üzerinde hem neden hem de sonuç olarak önemli olumsuz etkileri bulunmaktadır. Yoksulların engellilik durumuyla ilgili yaşadığı sorunlar daha sık, daha ciddi boyutlarda, daha yıkıcı ve daha uzun süreli olmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi yoksul ve engelli olma, "toplum içinde *öteki* olmayı" pekiştirmekte ve eşitsizliği güçlendirmektedir.

Çizelge5: Engelli Bireyin Sağlık Bakımı İçin Aylık Ortalama Harcama

Engelli bireyin sağlık bakımı için aylık ortalama harcama	Sayı	%
250 TL ve altı	856	49,9
251-300 TL	684	39,8
301-400 TL	167	9,7
401TL ve üzeri	10	0,6
Toplam	1717	100,0

Çizelge 5'e göre ailelerin tamamına yakını (%79.7), engelli birey için aylık 300 TL ve daha az harcama yapabilmektedir. Işıkhan(2005) engelli çocuğa sahip anne ve babalarda depresyon düzeyini incelediği araştırmasında engelli çocuk için harcanan ek masrafların sorun yarattığını söyleyen ailelerde depresyon düzeyini anlamlı ölçüde yüksek bulmuştur. Ailelerin aylık gelirine ve sosyal yardım alma durumuna ilişkin bulgularla birlikte düşünüldüğünde ailelerin engelli bireylerin bakımını, çok güç koşullar altında üstelik sosyal yardım almadan gerçekleştirmektedir. Bu durumun ciddi psiko-sosyal sorunlara yol açacağı ve ailelerin tükenmişlik yaşaması sonucunu beraberinde getire-

ceği düşünülmektedir.

4.7.3.Engellilik Nedenleri

Bu başlık altında engellilik nedenlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 6'da görüldüğü gibi engelli bireylerin yarısından fazlasının (%53.1) özür nedeni doğum sonrası faktörlerdir. Bu durum WHO(1981)'nin gelişmekte olan ülkeler için belirttiği nedenlerle paralellik taşımaktadır. Doğum sonrasındaki nedenlere örnek olarak yetersiz bakım, beslenme ve hastalıklar verilebilir. Doğum öncesi nedenler %36.8 oranla engellilik nedenleri arasında ikinci sırada yer almıştır.

Çizelge 6: Engel Nedeni

Engel nedeni	Sayı	%
Doğum öncesi	631	36,8
Doğum sırası	140	8,2
Doğum sonrası	911	53,1
Bilinmiyor	35	2,0
Toplam	1717	100,0

Doğum Sonrası Engel Nedeni

Doğum sonrası nedenler içinde büyük çoğunlukla belirtilen neden hastalıklar olarak belirtilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde engelliliğe yol açan bozuklukların en önemli sebepleri, kötü ve yetersiz beslenme, bulaşıcı hastalıklar, yetersiz perinatal bakım, kaza ve yaralanmalardır. Bunlar gelişmekte olan ülkelerde bütün engelliliklerin %70'inin nedenini oluşturmaktadır (WHO, 1981).

4.7.4. Engelli Birey ve Ailesinin Sosyal Destek Sistemleri

Engelli Bireyin Bakımı İle Kimin İlgilendiği

Araştırmaya katılan engelli bireylerin bakımıyla büyük oranda (%59.9) anne ilgilenmektedir. Daha önce yapılan araştırmalarda da annelerin engelli çocuğun bakımına yönelik bütün sorumluluğu üze-

rine aldığı, geleneksel aile yaşamı örüntüsünü devam ettirerek annelerin çocukların bakımıyla çok fazla ilgilendikleri, diğer rollerden vazgeçtikleri ve sosyal yaşama katılımlarında azalma olduğu bulunmuştur (Kazak ve Marvin, 1984) Şüphesiz bu sorumluluğu eşin desteğini almadan taşımak anneler için oldukça yıpratıcı bir süreçtir. Işıkhan(2005) engelli çocuğa sahip anne ve babalarda depresyon düzeyini incelediği araştırmasında eşin desteğini almayan annelerin depresyon puanlarını anlamlı ölçüde yüksek bulmuştur.

Aileye En Fazla Destek Olanlar

Aileye en fazla engelli bireylerin ebeveynlerinin anne ve babaları başka bir ifadeyle büyükanne ve büyükbabalar destek vermektedir. Akrabalar (%30.2) ve kardeşler (%12.8) ise aileye destek veren diğer grupları oluşturmaktadır.

Çizelge 7. Yakınlardan Maddi Destek Alma Durumu

İhtiyaçların karşılanması için maddi açıdan destek olan yakınların olma durumu	Sayı	%
Var	33	1,9
Yok	1684	98,1
Toplam	1717	100,0

Çizelge 7'ye göre engelli birey ve ailelerinin tamamına yakını (%98.1) yakınlarından maddi destek almamaktadır. Yoksulluk döngüsü düşünül-

duğünde ailelerin yakınlarının da aynı yoksulluk içinde olmasının bu bulguda etkili olduğu düşünülmektedir.

Çizelge 8: Engelli Bireyin ve Ailenin Yardım Aldığı Yerler ve Yardım Türleri

Yardım alınan yerler	Yardım Almayanlar	%	Nakdi yardım alan sayısı	%	Yiyecek ve yemek alan sayısı	%	Giyecek alan sayısı	%	Yakacak alan sayısı	%
Valilik (S.Y.D.V)	1628	94,8	8	0,5	3	0,2	2	0,1	76	4,4
Belediye	1613	93,9	12	0,7	41	2,4	5	0,3	46	2,7
SHÇEK	1656	96,4	21	1,2	6	0,3	0	0	34	2,0
Vakıflar Bölge Müdürlüğü	1696	98,8	6	0,3	2	0,1	0	0	13	0,8
Dernek ve şahıslar	1706	99,4	0	0	8	0,5	0	0	3	0,2

Çizelge 8'de görüldüğü gibi engelli birey ve ailelerinin tamamına yakını çizelgede sıralanan kuruluşlardan herhangi bir yardım almamaktadır. Yardım alanların oranı ise son derece düşüktür. Engelli bireyler ve aileleri en fazla belediye ve sosyal hizmetlerden yardım almaktadır. En fazla yardım alınan yer ve yardım alanların içinde en fazla alınan yardım belediyeden yakacak (%2.7) ve yine belediyeden yiyecek ve giyim yardımındır (%2.4). Bunu sosyal hizmetlerden alınan yakacak yardımı (%2) izlemektedir.

Engelli Bireyin İlişki İçinde Olduğu Kişilerle İletişimi

Engelli bireylerin başkalarıyla olan ilişkileri aileleri tarafından büyük oranda (%61.3) iletişimsiz olarak ifade edilmiştir. Engelli olmaktan kaynaklanan üzüntü ve ümitsizlik ile sosyal ilişkilerin yürütülmesinde yaşanan zorluklar engelli bireylerin toplumdan kaçmasına, yalnızlığı tercih etmesine neden olabilmektedir. Bu kişiler çevrelerinden gördüğü hor görme ya da acıma, aşırı yardımda bulunma gibi duygu ve davranışlar nedeniyle huzursuz ol-

makta kendilerine olan güvenlerini kaybetmektedir (Tate ve diğerleri, 1993). Engelli bireyler arasında girişken ve sıcak olanların oranı ise %24.5'tir.

Engelli Bireylerin Ailelerine Yönelik Psiko-sosyal Hizmet Programlarından Yararlanma Durumu

Engelli ailelerinin neredeyse tamamı (%98.7) ailelere yönelik hizmet programlarından yararlanmadığını belirtmiştir. Bu tür programlardan yararlandığını bildiren ailelerin oranı ise oldukça düşüktür (%1.3). DİE ve ÖZİ'nin gerçekleştirdiği Türkiye Özürlüler Araştırmasında (2002) genel olarak ülkemizde aile rehberlik ve danışmanlık hizmeti alanların oranı %1.67 olarak saptanmıştır. Bu araştırmanın bulguları da genel duruma yakın görünmektedir. Engelli bir bireye sahip olma ailelerde ilişkilerin bozulmasına ve aile işlevlerinin sağlıklı bir şekilde yerine getirilememesine neden olabilmektedir. Bu nedenle aileler profesyonel müdahale ve danışmanlığa ihtiyaç duymaktadır (Urhan, 1998). Bir araştırmada ailelerin sağlıklı bir aile yapısı oluşturması ve bunu sürdürebilmesi için sosyal hiz-

met uzmanı, psikolog, danışman gibi profesyonel meslek elemanlarının desteğine ihtiyaç duyduğu bulunmuştur (Evcimen, 1997). Literatür incelendiğinde engelli çocuk ailelerinde gözlenen bütün duygu ve gereksinimlerde formal (profesyonel)ve

informal (aile, akrabalar ve yakın çevre) desteklerinin ailenin sorunla başa çıkmasında, işlevlerinin düzenlenmesinde ve psiko-sosyal açıdan güçlenmesinde önemli yer tuttuğu bilinmektedir (Çetinkaya, 1997).

Çizelge 9: Engelli Bireyin Ailesinin Geleceğe Yönelik Beklenti ve İstekleri

Engelli Bireyin Ailesinin Geleceğe Yönelik Beklenti ve İstekleri	Sayı	%
Maddi destek	1535	89,4
İş imkânı sağlanması	40	2,3
Bakım yardımı yapılması	50	2,9
Toplumsal destek	33	1,9
Aile danışmanlık hizmeti	8	0,5
Özel eğitim hizmetlerinin artırılması	24	1,4
Sağlık hizmetinin artırılması	13	0,8
Fiziksel çevrenin düzenlenmesi	14	0,8
Toplam	1717	100,0

Çizelge 9'da görüldüğü gibi engellilerin ailelerinin %89.4'ü en fazla maddi destek istemektedir. Sağlık hizmeti, fiziksel çevrenin düzenlenmesi ve aile danışmanlık hizmetini öncelikli olarak isteyenlerin oranı oldukça düşüktür. Bu bulgu sonucunda, araştırmaya katılan engelli ailelerinin öncelikli ihtiyaçlarının maddi konularda yoğunlaştığı açık bir biçimde görülmektedir. Engelli aileleri ile ilgili ülkemizde yapılan bir araştırmada bu ailelerin maddi yardım, özel cihaz-araç temini, özel bakıcı bulma, durumu ailesine açıklama, kardeşlere açıklama, çocuğun davranış sorunlarıyla baş etmede bilgi edinme, ev işlerinde yardım alma gibi sorunları olduğu saptanmıştır (Sucuoğlu, 1995). Engelli ailelerinin psiko-sosyal ve ekonomik özellikleri çerçevesinde farklı gereksinimleri olduğu bilinmektedir. Bu araştırmada ailelerin sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyleri düşük olduğundan en önemli istek ve

beklentiler maddi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ailelerin özel eğitim hizmetlerinin artırılmasına yönelik beklenti ve isteğinin diğer seçeneklere göre daha az ifade edilmesinin nedeninin, araştırmaya katılanların halihazırda bir özel eğitim hizmetinden yararlanması olduğu düşünülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç:

Malatya'da yaşayan engelliler ve aileleri ile yapılan **alan araştırmasının** bulgularına göre; araştırmaya katılan ailelerin büyük bir kısmı işsiz, yoksul, eğitimsiz ve sosyal güvencesiz olup, yaşadıkları konutlar ise yetersizdir. Aynı ailede birden fazla engelli üyenin olmasına ise çok sık rastlanmakta ve aileler hem geçimlerini sağlamak hem de engellinin sağlık bakımları için sosyal yardım-

lardan yararlanmaktadır. Engelliler ve aileleri psiko-sosyal ve ekonomik olarak toplumla çeşitli şekillerde bütünleşme yaşayamamaktadırlar. Bu alanlar, ailelerin engelli üyeleri ile, engellinin de ailesi ile toplumda yer almama isteği; engellinin eğitim istihdam olanaklarından yararlanamaması; engellinin toplumla ve diğerleriyle sosyal ve bireysel iletişim kuramaması; engelli ve ailesinin toplumla birlikte ortak mekanları kullanmaması; engelli ve ailesinin engelli adına toplumla işbirliği kurma isteğinin olmaması, engelli ve ailesinin engellilikle ilgili hizmetlerden haberdar olmaması gibi örneklerle ortaya çıkmaktadır. Engelli ile doğrudan ilgilenen kişilerin tamamına yakınının kadın olduğu, ancak kadınların da doğum öncesi kontrollerini yaptırmadıkları, ailelerin genel olarak mesleki danışmanlık hizmeti almadıkları, sosyal destek olarak ise sadece yakın çevrelerinden psiko-sosyal destek aldıkları saptanmıştır. Engelliler ve aileleri en temel olarak ekonomik sorunlarının çözülmesini ve toplumun onlarla bütünleşmeye yönelik çabalarının olmasını istemektedirler.

5.2. Öneriler:

Malatya-ÖZVERİ projesi “Malatya’da Yaşayan Engelli Bireyler ve Ailelerinin Demografik, Psiko-sosyal ve Ekonomik Durumları Araştırması” Malatya örneğinde Türkiye’deki engellilerin toplumla bütünleşmesinin fotoğrafını çekmiştir. Bu fotoğrafta istenmeyen aktörler fotoğraf karesinde yer aldığı gibi olması istenen ve beklenen aktörler objektife girmemiştir. Yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik gibi sosyal yaralar çok çarpıcı biçimde engelli birey ve ailelerinin hayatlarındayken; ekonomik ya da psiko-sosyal desteklerin çok azı bu yaraları iyileştirmek üzere onların yanında olabilmıştır. Oysa engellilerin toplumla bütünleşmesinin sağlanması toplumsal bir sorumluluktur. Ulusal ve uluslar arası belgeler engelli haklarını garanti altına alarak dev-

letlere çeşitli sorumluluklar yüklemiştir. Türkiye de bu belgelere imza atmış, yasal ve politika düzeyinde birçok düzenlemeye gitmiştir. Ancak, bu strateji, politika, program ve en nihayetinde hizmetlerin kağıt üzerinde kaldığı, engelli birey ve ailelerine ulaşmadığı en azından bu araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Toplumun dezavantajlı kesimlerinden olan engelliler ve aileleri, diğer sosyal sorunların da eklenmesiyle “en dezavantajlı konuma” kolaylıkla gelebilmektedir.

Engelli bireylerin toplumla bütünleştirilmesinde ve yaşam kalitesinin yükseltilmesinde uygulama ve geribildirim en az planlama kadar önemli olduğu su götürmez bir gerçektir. Sağlıklı bir hizmet sunumu ve değerlendirme ölçütleri olmadan ileriye dönük atılan herhangi bir adımın sonuca ulaşım sağlamadığını ya da ne kadar ulaştığını bilmek olanaksızdır. Bu nedenle tıpkı Malatya-ÖZVERİ projesinin başlatmış olduğu gibi bir veri tabanı oluşturma sisteminin tüm Türkiye’de yaygınlaşması gerekmektedir. Engelli birey ve ailelerinin “tek kategori” olarak düşünülerek, hizmet çeşitliliğinin sınırlı olması yapılan en büyük hatalardan biridir. Engelliliği ele alış her ne kadar evrensel bir bakış açısını gerekli kılsa da farklılık boyutu göz ardı edildiğinde hizmetlerin tüm engellileri kapsayacak nitelikte ve diğer sorunları da içine alacak çeşitlilikte olamaması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla oluşturulacak veri tabanı, engelli bireylerin farklılıklarının da görülmesine yardımcı olacaktır. Hizmetlerin planlanması ve yürütülmesi aşağıdan yukarıya gerçekleştirildiğinde gerekli olmayan ve zararlı olan aktörler fotoğraf karesinden çıkmış olacaktır. Bununla birlikte veri tabanı ile birlikte oluşturulacak sağlıklı bir değerlendirme ve geribildirim sistemi ile objektife girmeyen ve istenen aktörlerin bulunması ve fotoğraf karesinde yer alması sağlanmış olacaktır.

KAYNAKLAR

- Bayer, İ. ve Piyal, Y.B. (1998). "Engellilerin İstihdamında Politika ve Strateji Değişikliğinin Gerekliliği". *Sosyal Hizmet Sempozyumu 97- Toplumla Bütünleşme Sürecinde Özürlüler ve Sosyal Hizmet*. Ankara.
- Cılga, İ. (2001). Özürlülerin Yaşam Kalitesi. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*. Cilt 1, sayı, 1. Ankara.
- Çetinkaya, A.Z. (1997). "Serebral Palsili Çocuğu Olan Annelerin Çocuklarının Özürlü Konusundaki Bilgi Gereksinimlerine Planlı Bilgi Vermenin Etkisi". *Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi*. H.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- DİE. ve ÖZİDA. (2004). *Türkiye Özürlülerr Araştırması 2002*. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- Duman, H. (1995). "Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anne Babaların Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılarak Çocuğa Yönelik Beklentilerinin Belirlenmesi". *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı. İzmir.
- Evcimen, E. (1996) "Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin Belirlenmesi". *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Anadolu Üniversitesi. Eskişehir.
- Gökcan (1999). "Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Beklentileri" <http://www.toplumvesiyaset.com/yaziOku.php?id=479>. erişim tarihi: 10.10.2007
- ILO, (2005). *Dünya Ekonomisine Bakış 2004 Küresel İstihdam Eğilimleri*.Cenevre.
- Işıkhhan, V. (2005). *Engelli Çocuğa Sahip Anne ve Babalarda Depresyon*. Şefkat Matbaacılık. Ankara.
- Işıkhhan, V. (2005). *Türkiye'de Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Sorunları*. H.Ü. Yayınları. Ankara.
- Karasar, N. (1991). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara.
- Kazak A., Marvin, R.S. (1984). "Differences, Difficulties and Adaptation Stress and Social Networks in Familier With A Handicapped Child". *Family Relations*. 33: 67-77.
- Sucuoğlu, B. (1995). "Engelli Çocuğu Olan Anne ve Babaların Gereksinimlerinin Belirlenmesi". *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*. 2-1: 10-18.
- Tate, D.G.; Maynard F., Forcheimer, M. (1993)."Predictors of Psychologic Distress One Year After Spinal Card Injury". *AM.J of Physical Medical Rehabilitation*. Vol: 72: 272-275.
- Urhan, G. (1998). "Serebral Palsili Çocuk Varlığının Aile İşlevlerine Etkisi ve Sosyal Hizmetler". *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. H.Ü. Sosyal Bilimler Ana bilim Dalı. Ankara.
- WHO, (1981). *Disability, prevention and rehabilitation. Technical Report Series, 668*, Geneva.